дународного астронавтического конгресса, Белград, 25-29 сентября 1967 г. – М. : Наука, 1970. – С. 109-121.

23. Победоносцев Ю.А.. 35 лет со времени создания теории воздушно-реактивных двигателей академиком Б.С. Стечкиным // Из истории авиации и космонавтики. – Вып. 3. – М., 1965. – С. 6-12.

24. Архів РАН (АРАН), разр. IV, оп. 14, спр. 94, арк. 1-4.

25. Победоносцев Ю.А.. Труба сверхзвуковых скоростей // Труды Всесоюзной конференции по изучению стратосферы. – Л.-М.: Изд. АН СРСР, 1935. – С. 717-729.

26. Победоносцев Ю.А., Кисенко М.С. Аэродинамические трубы больших скоростей // Ракетная техника. – Вып. 2. – М., 1937.

Пистоленко И.А. **О начальном периоде научной и экспериментальной деятельности Юрия Александровича Победоносцева (к 110-летию со дня рождения ученого).** *В статье на основе архивных материалов, мемуаров и публикаций коллег ученого в области ракетно-космической техники, инженера, организатора и преподавателя Ю.О. Победоносцева дается анализ начального периода его научной деятельности, разработок в области летного исследования самолетов и вклада в создание первых воздушных двигателей и первой в СССР аэродинамической трубы.*

Ключевые слова*: научная деятельность, экспериментальная установка, интерцепторы конструкции Ю.А. Победоносцева, прямоточный воздушно-реактивный двигатель, труба сверхзвукових скоростей.*

Pistolenko I.O. **On the initial period of scientific and experimental activities of Yuri Alexandrovich Pobedonostsev (on the 110th anniversary of the birth of the scientist)**. *In the article on the basis of archival materials, memoirs and publications of colleagues of the scientist in the field of rocket and space technology, engineer, organizer and teacher Yu.O. Pobedonostsev an analysis of the initial period of his scientific activity, achievements in the field of flight research of aircraft and contribution to the creation of the first air engines and the first aerodynamic tube in the USSR is given.*

Key words: *research activities, experimental installation, interceptors of Yu.O. Pobedonostsev's design, a direct-current air-jet engine, a tube of super-speed velocities.*

УДК 581(091/092) В.В. Фінн

ПРОФЕСОР ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬОВИЧ ФІНН
(до 140-річчя від дня народження)

Григорюк І.П., д. б. н., проф., чл.-кор. НАН України,
Богач Є.М., канд. іст. наук, **Якубенко Б.Є.,** д. б. н., проф.
(Національний університет біоресурсів і природокористування України)

У статті висвітлено науково-педагогічну діяльність видатного українського вченого-ботаніка, доктора біологічних наук, професора В.В. Фінна, що входив до найавторитетнішої у XIX ст. школи цитоембріологів, фундатором якої був професор, академік АН УРСР С.Г. Навашин. Показано та проаналізовано основні напрацювання вченого в галузі ембріології, а також керівництво флористичними й аналітичними дослідженнями вищих рослин та гербарною справою.

Ключові слова: *В.В. Фінн, ботаніка, ембріологія, кафедра ботаніки КПІ, Імператорський університет св. Володимира.*

Фінн Володимир Васильович (1878 – 1957)

Нині актуальним є висвітлення життя і діяльності видатних учених та педагогів минулих століть. Однією із таких яскравих і непересічних особистостей у ботаніці є постать Володимира Васильовича (Вільгельмовича) Фінна, який народився 1 травня 1878 р. у м. Києві в сім'ї лікаря [2]. Внутрішній його потяг до науки визначив вибір майбутньої професії, що проявилося ще в студентські роки.

Майбутній учений-ботанік у 1901 р. закінчив природничий відділ фізико-математичного факультету Імператорського університету св. Володимира і був зарахований для підготовки до професорського звання. З 1900 р. (майже 40 років) працював на кафедрі морфології і систематики квіткових рослин, спочатку асистентом у видатного ботаніка, цитолога, ембріолога, основоположника вітчизняної школи цитоембріології й каріосистематики рослин С.Г. Навашина (1857 – 1930) [2], (на другому курсі природничого факультету Московського університету зацікавився лекціями з фізіології рослин К.А. Тимірязєва і з яким пов'язаний початок його науково-педагогічної кар'єри), 1915 р. – старшим асистентом, 1920 р. до тимчасової окупації м. Києва – завідувачем кафедри. У 1922 – 1930 рр. Володимир Васильович за сумісництвом виконував обов'язки професора кафедри ботаніки Київського сільськогосподарського інституту [2]. На цих посадах сповна виявилась його здібність як науковця і педагога.

У той час курс морфології і систематики рослин викладав професор Київського університету, академік РАН (1918) і АН УРСР (1924) С.Г. Навашин [7]. Його наукові праці були присвячені вивченню морфології і систематики мохів й грибів – паразитів, ембріології і цитології рослин, будові ядра клітини та хромосом. Нами виявлено також «супутники» хромосом і морфологічні ознаки для кожного виду [9].

У 1929 р. В.В. Фінн успішно захистив докторську дисертацію, яку присвячено еволюції чоловічого гаметофіта квіткових рослин. Історія його докторської дисертації розпочалася з першої публікації, підготовленої в 1912 р. разом із С.Г. Навашиним – «До історії розвитку халозогамних», в якій проведено теоретичне узагальнення щодо поступової редукції цитоплазми чоловічих гамет в історичному розвитку від голодо покритонасінних рослин [6]. У 1934 р. Кваліфікаційна комісія НКО УРСР присвоїла Володимиру Васильовичу вчене звання професора, а Президія АН УРСР у 1926 р. – учений ступінь доктора біологічних наук без захисту дисертації [2].

У 1834 р. уперше кафедру ботаніки в новоствореному Імператорському університеті св. Володимира на посаді ординаторського професора очолював колишній директор ботанічного саду Волинського ліцею в Кременці В.Г. Бессер (1784 – 1842) (в університетах Російської імперії ця посада була еквівалента сучасній посаді завідувача кафедри), який вивчав флору Галичини, Волині та Поділля [6]. Викладання дисциплін на кафедрі здійснювали латинською мовою, навантаження про-

фесора складало шість годин на тиждень і включало курси органографії, термінології, фізіології рослин та медичну практику. Першим науковим напрямом молодої кафедри ботаніки за часів її першого завідувача В.Г. Бессера були флористика, систематика та інтродукція рослин [6].

Надалі кафедру ботаніки університету очолював видатний учений-ботанік і фізіолог рослин, академік АН УРСР Є.П. Вотчал, серед випускників якого був талановитий учень С.Г. Навашина В.В. Фінн, що здійснював керівництво флористичними й аналітичними дослідженнями вищих рослин та гербарною справою [6]. У той час посаду професора кафедри морфології і систематики рослин займав професор С.Г. Навашин.

Володимир Васильович проводив також каріосистематичні дослідження, які уможливили встановити різноякісність різних ядер тетради (чотири гаплоїдні клітини, що утворюють рослини внаслідок двох поділів мейозу, зокрема макроспороцити тетрад мегаспор, а мікроспоріцити – мікроспор) пилку за умов його проростання. Ним визначено тератологічні зміни (тератологія – розділ ботаніки, який вивчає уродливості рослин, зокрема виникнення махрової квітки, проліфікації, порушення розвитку зародка, що важливо для дослідження еволюції органів та селекції) під впливом інцухта (схрещування близькоспоріднених форм (організмів) у межах однієї популяції в будові квітки рослин буряків цукрових [1].

Показано, що у самозапильних рослин пшениці (*Triticum L.)* і гороху (*Pisum L.*) – це нормальне явище. У перехреснозапильних рослин за умов інцухта (інбридингу) може виявитися дія шкідливих рецесивних генів (відсутність зовнішнього прояву одного із двох різних парних генів у формуванні певної ознаки в особини), які переходять у гомозиготний стан і зумовлюють часткову або повну загибель інбредних організмів, виникнення в них уродливостей, зниження рівня життєдіяльності або продуктивності [1]. Несприятливий вплив інцухта часто простежується в умовах самозапилення рослин картоплі (*Solanum L.*) і капусти (*Brassica L.*), що супроводжується зниженням інтенсивності ростових процесів, виникненням аномалій та вродливості.

Із самого початку функціонування кафедри ботаніки Київського університету, яку очолював видатний учений-ботанік і фізіолог рослин, академік АН УРСР Є.П. Вотчал, серед його випускників був талановитий учень С.Г. Навашина В.В. Фінн, що досліджував екологічні особливості квіткових рослин [7].

С.Г. Навашиним і В.В. Фінном виявлено формування двоядерних гіперактивних клітин у горіха грецького (*Juglans regia* L.) й горіха чорного (*Juglans nigra* L.). У цьому випадку поділ ядра генеративної клітини в пилковому зерні не супроводжується цитокінезом, яка досягає зародкового мішка [7]. Значення каріологічних результатів з метою встановлення філогенетичних зв'язків продемонстровано в працях В.В. Фінна.

У першій його науковій роботі, яку опубліковано в 1912 р. у співавторстві з С.Г. Навашиним, було поставлено питання: чи має спермій власну цитоплазму або є «голими» ядрами? Численні експерименти В.В. Фінна і його учнів уперше довели, що спермії покритонасінних рослин – не голі ядра, а клітини з ядрами й плазмою, чим було нанесено удар по гіпотезі щодо

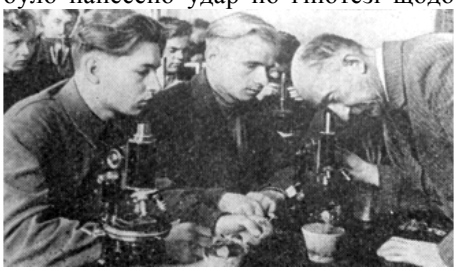

В.В. Фінн зі студентами проводить лабораторні заняття [8]

монопольної ролі ядра в передачі спадкових властивостей [8].

У 1924 і 1935 – 1936 рр. В.В. Фінна призначають деканом біологічного факультету Інституту професійної освіти (з 1933 р. Київський державний університет) та завідувачем кафедри морфології та систематики квіткових рослин [3]. На кафедрі він почав працювати з 1900 р. асистентом, на якій викладав студентам курс систематики рослин і разом з М.В. Цінгером був куратором університетського гербарію. З 1914 р. працював старшим асистентом, згодом – доцентом кафедри. У 1922 р. стає завідувачем відділу ембріології Науково-дослідної кафедри (з 1927 р. – інституту) ботаніки Управління наукових установ Народного Комісаріату освіти УРСР, де й працював до переходу на посаду завідувача ботанічної кафедри Інституту професійної освіти. У складний період 1936 – 1941 рр. виконував обов'язки директора Науково-дослідного інституту біології університету, активно займався громадською діяльністю в профспілках і радах народних депутатів, обирався членом Всесоюзного, Українського та Німецького ботанічних товариств. За вагомий особистий внесок у розвиток освіти і науки В.В. Фінну в 1935 р. присвоєно почесне звання «Заслужений діяч науки УРСР» [2].

В.В. Фінн – професор-ботанік дореволюційної генерації, який входив до найавторитетнішої у XIX ст. школи цитоембріологів, фундатором якої був С.Г. Навашин [7], після якого в 1914 р. кафедру морфології і систематики рослин та ботанічний сад очолив О.В. Фомін (1869 – 1935). Він створив школу ботаніків Київського університету. Деякі з них, зокрема О.В. Топачевська, Д.К. Зеров, М.О. Троїцький і Є.І. Бордзяновський разом з учнем С.Г. Навашина В.В. Фінном та Я.С. Модилевським складали викладацький склад кафедри [6]. Значну роль у розвитку вітчизняної науки відіграло ще одне об'єднання вчених різного профілю в Києві – Українське наукове товариство, яке започатковано в 1906 р., найактивнішими членами якого були видатні українські вчені, зокрема В.І. Вернадський, Є.П. Вотчал, М.Ф. Кащенко, А.В. Фомін, М.Г. Холодний, В.В. Фінн [7].

Стає очевидним, що київській школі цитоембріологів належить пальма першості у формуванні правильного уявлення щодо розвитку пилкових зерен у покритонасінних рослин. Установлений професором С.Г. Навашиним факт наявності цитоплазми в сперміїв підтверджено працями В.В. Фінна (1912 – 1941 рр.). Ним ґрунтовно досліджено морфологію генеративних клітин, зокрема в представників багатьох родин покритонасінних рослин спермії описано як клітини [8]. Оригінальні експерименти в галузі цитології і ембріології рослин проведені В.В. Фінном, К.М. Кострюковою, Я.С. Модилевським і П.Ф. Оксіюком за участі й безпосереднього наукового керівництва А.К. Дзевалтовського [8].

Ученим України належать класичні дослідження з порівняльної ембріології, до когорти яких увійшли С.Г. Навашин, В.В. Фінн, Ф.Є. Руденко, П.Ф. Оксіюк, О.І. Рибченко, Є.Л. Кордюм [4]. Першу теоретичну оцінку еволюції чоловічого гематофіта дали В.В. Фінн і його вчитель С.Г. Навашин [8], яким у XIX ст. створено найавторитетнішу школу цито-ембріологів, до якої входили Л.Н. Делоне, Г.А. Левитський, Я.С. Модилевський, М.С. Навашин (син С.Г. Навашина), Д.Я. Персидський, В.І. Фаварський, В.В. Фінн, Н.В. Цингер, М.В. Чорнояров, що активно працювали в галузі нижчих рослин та фізіології рослин [4]. В.В. Фінном було також опубліковано кілька праць з флористики [2]. Вінцем київського періоду наукової діяльності академіка С.Г. Навашина стала тріада резонансних відкриттів, зокрема халазогамії (1898) [5], яку вперше в 1881 р. описав у казуаріни (*Causarina L.*) голландський учений

М. Трейб (запліднення, яке відбувається внаслідок проникнення пилкової трубки в зародковий мішок через основу (халазу) насінного зачатка, що характерно для рослин берези (*Bétula L.*), граба (*Carpinus L.*), вільхи (*Alnus Mill.*), ліщини (*Corylus L.)*, подвійного запліднення (злиття одного з двох спермїїв, що утворились з однієї генеративної клітини пилкового зерна покритонасінних рослин, з ядром яйцеклітини, а другого – з ядром центральної клітини зародкового мішка або з одним із полярних ядер) і «супутників» хромосом заплідненого ядра, що принесло йому всесвітнє визнання та славу.

Під час тимчасової німецької окупації професор В.В. Фінн переїхав на постійне місце проживання в м. Житомир. У 1944 р. за конкурсом його обрано завідувачем кафедри ботаніки Житомирського сільськогосподарського інституту, в якому працював до 1951 р., тобто до виходу на пенсію [2].

Професор В.В. Фінн належить до галереї українських ботаніків, учнів і послідовників видатного вченого С.Г. Навашина з широким науковим кругозором, світоглядом й обізнаністю, який захоплював студентів своїми змістовними лекціями. Для нього була характерна висока духовність, щирість і педагогічна майстерність. Він був взірцем моральності для студентів і співробітників й прикладом для наслідування в професійному самовдосконаленні, який залишив гідну пам'ять про себе завдяки таланту та натхненній праці на благо народу України. Наукові праці Володимира Васильовича і нині відіграють визначальну роль у розвитку ботаніки і складають золотий фонд вітчизняної науки.

Помер В.В. Фінн 13 жовтня 1957 р. на 80-му році життя в м. Житомир і похований на міському кладовищі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Біологічний словник / Редколегія. – 12-е вид – К.: Головна редакція УРЕ, 1986.– 680 с.

2. Володимир Васильович Фінн // Щорічник Українського ботанічного товариства. – К.: Видавництво Академії наук Української РСР, 1959. - № 1. – 87 с.

3. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Імена славних сучасників. Довідково-біографічне видання. Автори-упорядники і керівники проекту Олеся Матвійчук, Неоліла Струк. Редактор Петро Ролеко. – К.: Виготовлено ТОВ «Новий Друк», 2004. – 287 с.

4. Київський національний університет імені Тараса Шевченка. Незабутні постаті. Довідково-біографічне видання. Автори-упорядники і керівники проекту Олена Матвійчук, Неоніла Струк. Редактор Лариса Білик. – К.: Виготовлено ТОВ «Новий Друк», 2005. – 463 с.

5. Нариси історії біологічного факультету Київського національного університету імені Тараса Шевченка. – К.: Фітосоціоцентр, 2004. – 276.

6. Навашин С.Г., Финн В.В. К истории развития халазогамных *Juglans nigra* и *Juglans regia* // Зап. Киев. о-ва естествоиспытателей. – 1912. – 22, вып. 3/4. – С. 1 – 4.

7. Развитие биологии на Украине: В 3-х т. / Гл. редкол.: Сытник К.М. (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984 – 1985. Т. 1. С древнейших времен до Великой Октябрьской социалистической революции / Редкол.: Новиков Б.Г. (отрв. ред.) и др. – 1984. – 416 с.

8. Развитие биологии на Украине: В 3-х т. / Гл. редкол.: Сытник К.М. (гл. ред.) и др. – К.: Наук. думка, 1984 – 1985. Т. 2. Развитие ботанических исследований, физиологии и биохимии, интродукции и акклиматизации, генетики и селек-

ции растений, микробиологии за годы Советской власти / Редкол.: К.М. Сытник (отв. ред.) и др. – 1985. – 456 с.

9. Финн В.В. Сергей Гаврилович Навашин // Изд-во АН СССР. – 1931. – Сер. 7. – С. 881 – 901.

Григорюк И.А., Богач Е.Н., Якубенко Б.Е. **Профессор Владимир Васильевич Финн (к 140-летию со дня рождения).** *В статье освещена научно-педагогическая деятельность выдающегося украинского ученого-ботаника, доктора биологических наук, профессора В.В. Финна, входящего в авторитетную в XIX в. школу цитоэмбриологов, основателем которой был профессор, академик АН УССР С. Навашин. Показаны и проанализированы основные наработки ученого в области эмбриологии, а также руководство флористическими и аналитическими исследованиями высших растений и гербарного дела.*

Ключевые слова: *В.В. Финн, ботаника, эмбриология, кафедра ботаники КПИ, Императорский университет св. Владимира.*

Grigoryuk I.P., Bogach E.M., Yacubenko B.E. **Professor Volodymyr Vasylovych Finn (to the 140th birth anniversary).** *The outstanding botanist, doctor of biological sciences, professor V.V. Finn's scientific pedagogical activity is lighted up in the article. V.V. Finn was a member of the most authoritative in the XIX century scientific school of the cytomebricologists, which was founded by professor, academician of AS UkSSR S.H. Navashyn. The basic scientist's working out in the embryology field is given; also his floristic and analytic research of vascular plants and herbarium leading is shown.*

Key words: *V.V. Finn, botany, embryology, botany department of KPI, S. Volodymyr Imperial University.*

УДК 624.21/8+625

ПРОФЕСОР Л.Д. ПРОСКУРЯКОВ (1858 – 1926 рр.) ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ БІОГРАФІЧНОЇ РЕКОНСТРУКЦІЇ

Салата Г.В., канд. іст. наук
(Київський університет культури)

У статті теоретично осмислюються певні підходи стосовно написання біографії видатного інженера-механіка та мостобудівника Л.Д. Проскурякова, які подані через призму біографічної реконструкції. Реконструкція особистого життя, доля окремого людського індивідууму, зокрема життя і діяльність Л.Д. Проскурякова, вивчення формування і розвитку його внутрішнього світу, усіх «слідів» його діяльності, що збереглися, – все це розглядається як головна мета дослідження і як адекватний засіб пізнання історичного соціуму, в якому він жив, творив, думав, страждав і діяв

Ключові слова: *Л.Д. Проскуряков, біографія, наука, біографічна реконструкція, історіографія*

У золотій скарбниці інженерної думки Лавра Дмитровича Проскурякова (1858–1926 рр.) – проекти будівництва залізничних мостів, що вражають своєю архітектурною естетикою, легкістю конструкцій на візуальному й практичному рівнях. Л.Д. Проскуряков перший у Європі відмо-